

VÄRNAR VÅR MILJÖS ARKITEKTONISKA OCH KULTURHISTORISKA TILLGÅNGAR

Väckande av frågan om byggnadsminnesförklaring av "Västerbottens Läns Lasarett".

Skäl till att länsstyrelsen har ett ansvar att utreda om det (1) uppfyller byggnadsminnesklass, och om byggnaden (2) behöver skyddas som byggnadsminne.

Ansökan
2018-02-26

Länsstyrelsen Västerbottens län
Samhällsplanering & kulturmiljö
901 86 Umeå

Sökande: Föreningen för Byggnadskultur i Umeå
894002- 7934
Magasinsgatan 7, 3 tr
903 27 Umeå

Saken: Väckt fråga enligt 3 kap 4 § kulturmiljölagen
angående byggnadsminnesförklaring av Länslasarettet
vid Norrlands Universitetssjukhus NUS

ANSÖKAN

Föreningen för Byggnadskultur i Umeå (nedan kallad föreningen) vill härmed ansöka om att Länsstyrelsen i Västerbottens län måtte utreda om Länslasarettet vid Norrlands Universitetssjukhus NUS uppfyller villkoren för byggnadsminnesförklaring enligt 3 kap 1 § kulturmiljölagen; och om så är fallet besluta om att förklara byggnaden som byggnadsminne.

Föreningen hemställer vidare att Länsstyrelsen meddelar ett interimistiskt förbud, med stöd av 3 kap 5 § kulturmiljölagen, mot åtgärder som kan minska eller förstöra byggnadens kulturhistoriska värde under tiden utredningen pågår.

Som bilaga bifogas landstingets ”Förstudie lokaler för psykiatri NUS” utförd av White arkitektbyrå som visar att det finns alternativa placeringar till nybyggnaden.

Precisering av föreslagen byggnadsmiljö.

Ett västerbottniskt Länslasarett har funnits i Umeå sedan 1785. Axel Kumlien färdigställde 1903 ritningarna till det nya Länslasarettet i ett naturskönt läge i stadens östra utkant på Ålidbacken. Med Länslasarettet avses detta traditionella kumlienska lasarett uppfört 1904-07, med de två etapper av tillbyggnader, 1919-21 ritade av Ernst Stenhammar, och 1936-39 ritade av Gustaf Birch-Lindgren. Notera att ekonomibygnaden och överläkarvillan båda färdigställda 1907 inte ingår i detta förslag om byggnadsminnesförklaring.

Skäl varför länsstyrelsen behöver utreda denna väckta fråga om byggnadsminnesförklaring av Länslasarettet.

Frågan om byggnadsminnesförklaring har tidigare väckts för hela och delar av denna byggnad år 2015, av både Föreningen Byggnadskultur Umeå och privatpersoner. Länsstyrelsen Västerbotten genomförde då inte den grundläggande undersökning som krävs för att vår väckta fråga om byggnadsminnesförklaring ska kunna anses uppfyllt. För att det inte ska kunna råda något tvivel om detta som skulle kunna föranleda länsstyrelsen att hävda att den fråga som nu väcks redan skulle ha behandlats, så anser föreningen det motiverat att spara länsstyrelsen tid genom att i det följande själva vederlägga denna tänkbara missuppfattning.

I den av föreningen begärda komplettering med ett förtydligande av vad länsstyrelsens beslut faktiskt betydde, daterad av länsstyrelsen 2015-06-18, anges inledningsvis att:

Handläggning av ett ärende där fråga om byggnadsminnesförklaring väcks är både tidskrävande och komplicerad.

Följt längre ner på sidan med förklaringen att:

Med hänsyn till vårt första och viktigaste skäl för att inte gå vidare med en byggnadsminnesförklaring anser Länsstyrelsen att det i detta fall inte är meningsfullt att närmare utreda eller diskutera urvalsfrågan. Vi har därför inte heller tagit ställning till om de aktuella byggnaderna uppfyller kriterierna för en byggnadsminnesförklaring. Ett sådant ställningstagande kräver en mer ingående utredning.

Det åberopade skälet var förövrigt vad som omständligt formulerat bara kan uttolkas som landstingets ointresse för att bevara Länslasarettet. Men det är inte den uteblivna förklaringen av det som skyddat, utan den uteblivna utredningen av dess skyddsvärde som är det anmärkningsvärda. Eftersom frågan om byggnadsminnesförklarings första grundläggande steg uppenbarligen inte genomfördes så har inte den utredningsåtgärd vi ansökte om fullföljts. Det agerande från länsstyrelsens sida som samhället har rätt att begära som följd av att föreningen i enlighet med 3 kap. 4 § KML väckt frågan på ett korrekt sätt har inte infriats. Och det är då upp till länsstyrelsen ifall denna aktuella ansökan/påminnelse ska räknas som att frågan väcks för första gången, eller om länsstyrelsen återupptagit det tidigare ärendet. Hur länsstyrelsen löser detta saknar relevans för vår del. Men klart är, som framgår nedan, att det inte finns någon grund för att länsstyrelsen i just detta fall med Länslasarettet, ska kunna låta bli undersöka om den föreslagna byggnaden uppfyller kriterierna för byggnadsminnesförklaring.

”Saknade förutsättningar” - dvs en vilja att riva har aldrig tidigare förhindrat en utredning av den föreslagna byggnadens skyddsvärde.

Många exempel kan ges på detta. Thornbergska huset t.ex. i Kv. Forsete vid Rådhusplanaden i Umeå beviljades rivningslov 13 april 2011. Föreningen Byggnadskultur väckte frågan om byggnadsminnesförklaring, och den 10 juni meddelade länsstyrelsen sitt resultat att byggnaden ”inte uppfyller de krav för en byggnadsminnesförklaring” som ska uppnås. Det är så det ska gå till. Och har gått till i samtliga andra fall. I alla exempel föreningen kan ge har länsstyrelsen utrett om det som föreslagits är värdefullt nog för att kunna skyddas. Varför inte så skedde när Länslasarettet föreslogs är märkligt.

Det finns inga grunder att hänvisa till om att detta skulle vara ett undantag för att det inte skulle finnas några förutsättningar för bevarande av just Länslasarettet. I Thornbergskas fall hade ägaren en långt gången planering om en högre exploatering av kvarteret. Detta som krävde byggnadens rivning hade även starkt stöd av kommunen som betonade: ”Umeås fortsatta tillväxt och utvecklingen av centrala Umeå är av starkt allmänt intresse. För detta finns en mycket bred politisk majoritet. Både kommunstyrelsens näringslivs- och planeringsutskott och byggnadsnämndens ledamöter har vid ett flertal tillfällen uppvaktats om behovet att tillskapa fler a-lägen för handel. För Umeå centrums fortsatta utveckling och för centrumhandeln anser vi att denna tilltänkta exploatering är välkommen och av stort intresse för medborgarna. [...] Det står därför helt klart att den höga ambitionen och den kraftfulla utveckling som vi vill se av kvarteret förutsätter en rivning”. Något som stöddes av alla partier utom ett. Alltså ett nära totalt och politiskt förankrat stöd. I byggnadsnämnden betydde det 10 av 11 ledamöter.

Det i total kontrast mot att samtliga remissinstanser, lagstiftning, miljömål och internationella åtaganden stöder ett bevarande av Länslasarettet. Vars rivningslov beviljades med rösterna 6-5 då fyra partier nedröstades av tre andra. Det fanns alltså i det avseende som avses, fastighetsägarens intresse, inga som helst förutsättningar för ett bevarande av Thornbergska. I själva verket var utgångsläget mycket sämre än Länslasarettets då det även var en privat fastighetsägare, medan landstinget i större utsträckning är skyldig att värna allmänna samhällsvärden med sina verksamheter och sitt fastighetsinnehav. Ändå utreddes kulturvärdena som avsett i detta och alla liknande fall. Bara inte angående just Länslasarettet.

Riksantikvarieämbetets riktlinjer är tydliga om detta.

Kärnfrågan som ska besvaras är om byggnaden eller anläggningen har ”ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde”, (se avsnittet om 1 §). Länsstyrelsen bör alltid eftersträva att, först och främst, komma till ett avgörande i denna fråga.

Det är viktigt för att få en pålitlig, förutsägbar och objektiv utredning. Så att det framgår att det är likvärdiga rättssäkra bedömningar och att inte politiska eller andra ovidkommande hänsyn kan ha påverkat beslutet. Även om det efter en sådan utredning inte upplevs att länsstyrelsen kan gå vidare med en byggnadsminnesförklaring, trots att kriterierna uppfylls, är det ändå viktigt att den föreslagna byggnadsmiljöns värde utreds och redovisas. Då undviks också misstankar om att oförmågan att konkretisera dess värde skulle motiveras av en otillbörlig vilja att inte uppfattas

motverka eventuella inflytelserika aktörer. Det finns förstås legitima skäl till varför en utredning inte behöver göras i ett enskilt ärende.

Uppenbart ogrundade väckta frågor kan enligt förvaltningslagen avskrivas utan att länsstyrelsen utreder byggnadens eller anläggningens kulturhistoriska värde.

Så är inte fallet med Länslasarettet. Ingen tvekan råder om att länsstyrelsen ska utreda om de byggnader som har betydande kulturhistoriska värden uppfyller kriterierna, om frågan om byggnadsminnesförklaring har väckts. Brist på tid eller annat är inget giltigt skäl för att inte utreda byggnaden.

Resursbrist på länsstyrelsen för utredning av frågan är dock inget skäl för avslag.

Om byggnaden också ska skyddas är en annan senare fråga. Men utredas om det finns något skäl till det ska ske. Det förutsätts som det grundläggande och självklara i alla riksantikvarieämbetets anvisningar.

Efter att den väckta frågan anmälts till fastighetsregistret bör länsstyrelsen utreda anläggningens kulturhistoriska värde och om det finns förutsättningar för att genomföra en byggnadsminnesförklaring eller inte. Innehållet i en sådan utredning varierar självfallet beroende på vilket objekt som är aktuellt. Stor vikt bör dock alltid läggas på att beskriva de kulturhistoriska värden anläggningen har.

Detta skedde följaktligen inte heller. I länsstyrelsens beslut ges endast ett översiktligt påpekande om kulturhistoriskt värde. Som att "Lasarettet var grunden för universitetets tillkomst och utan lasarettet hade inte Umeå varit den stad den är idag. Byggnaderna speglar även sjukvårdens arbetsmiljö, kvinnors och mäns yrkesroller samt även patienternas villkor vid olika tider." Det är exceptionellt att själva byggnaden utöver som symbolvärde inte med ett ord berörs i beslutet fränsett en datering. En av tre arkitekter nämns inte ens med namn. Och inget om de tankar och visioner som styr utformningen och det resultat som finns idag. Inte ett ord. Detta får betecknas som fullständigt anmärkningsvärt då det är detta underlag som väckande av byggnadsminnesfrågan syftar till att frambringa, och för att det krävs för att länsstyrelsen ska kunna fatta ett riktigt väl avvägt beslut. Att länsstyrelsen genom att inte utreda Länslasarettet missat sådant som tveklöst har relevans för byggnadsmiljöns värde och representation i Västerbotten ges förövrigt exempel på nedan under rubriken "Nyttillkommen information".

Internationella förpliktelser

De internationella åtaganden som Sverige varit med att ta fram eller skrivit under angående vår tids ansvar för att bevara värdefulla kulturhistoriska tillgångar till framtiden är också tydliga om detta. Riksantikvarieämbetet har förklarat att de fungerar "mer som etiska rättesnören och i mindre utsträckning som vägledning i praktiska värderings- och urvalssituationer." Det är också per definition mycket sällan som de har direkt betydelse för enskilda objekt; vilka ska bevaras, hur de kan utvecklas osv. Men vad de däremot ger är förhållningsregler för hur delar av kulturmiljöarbetet ska bedrivas som medlemsländerna ska följa. En grundläggande överenskommelse som Sverige ratificerade 1990 är *Konventionen till skydd för Europas arkitektur* känt som Granada konventionen. Den definierar arkitektoniskt kulturarv i tre kategorier där den första "Monument" inbegriper "alla byggnader och konstruktioner av påtagligt historiskt, arkeologiskt,

konstnärligt, vetenskapligt, socialt eller teknologiskt intresse". I konventionens andra artikel om att identifiera egendomar att skydda föreskrivs att:

För syftet att identifiera de monument, grupper av byggnader och platser som ska skyddas (to be protected), åtar sig varje medlemsstat att upprätthålla inventeringar och att i händelse av hot mot berörda egendomar, att förbereda lämplig dokumentation vid snarast möjliga tillfälle.

I *Helsingforsdeklarationen om kulturmiljövårdens politiska dimension i Europa* sägs också uttryckligt att:

De relevanta statliga myndigheterna är skyldiga att tillämpa de metoder för vetenskaplig identifiering och lagligt skydd av kulturarvet vilka specificeras i Granada- och Vallettakonventionerna.

Här citerat efter Bengt OH Johansson, f.d. chef för Riksantikvarieämbetets kulturmiljöavdelning. Med "de relevanta statliga myndigheterna" avses i Sverige landets 21 länsstyrelser som ska ha tillsyn över länens kulturmiljöarbete, och riksantikvarieämbetet som ska ha en övervakande roll för det nationella kulturmiljöarbetet.

Länslasarettet har betecknats som Västerbottens främsta kvinnohistoriska miljö, uppförts av tre framstående arkitekter i en bitvis unik och genomgående hög arkitektonisk kvalitet, utpekats som omistlig för länet då ett utplånande skulle innebära att i synnerhet redan eftersatta grupper berövas rätten till sitt kulturarv och för att förståelsen av länets utveckling försvåras, av Västerbottens museum uttryckligt förklarats vara åtminstone delvis av "klar byggnadsminnesklass", osv. Länslasarettet är tveklöst en av de särskilt värdefulla byggnader som Granada konventionen avser med *påtagligt intresse* i *historiskt, konstnärligt* och *socialt* avseende, och vars hantering regleras av konventionens bindande föreskrifter.

Eftersom byggnaden uppenbart är av ett sådant slag att den är plausibel att bevara till framtiden så har länsstyrelsen ett ansvar att i enlighet med konventionen utreda dess värde. Ifall inte så sker kan inte heller en avvägning göras mellan samhällsintresset av att bevara framtida generationers rätt till sitt kulturarv och eventuella motstridande samtida planer, vilket faktiskt behövs för att länsstyrelsen ska kunna besluta om ett värde ska skyddas mot ägares vilja eller inte. Länsstyrelsen kan inte heller hävda att det i detta fall inte finns något behov av en egen undersökning för att så ska ha gjorts av en annan aktör. Västerbottens museum är som ofta påpekas ett aktieföretag ägt av Umeå kommun och landstinget, och inte den "relevanta statliga myndighet" som ska göra detta. Utredningen av byggnader som är tänkbara att skydda för framtiden är länsstyrelsens ansvar. Bara det faktum i sig att frågan väckts gör det uppenbart till länsstyrelsens uppgift, och inget som kan hänvisas till andra. För länsstyrelsen att hävda att så kan vara fallet finns det inte något utrymme för enligt de föreskrifter myndigheten är skyldig att följa. Inte heller kan man komma fram till en egen metod i ett särskilt ärende.

I ett yttrande från länsstyrelsen angående länslasarettet till en privatperson (dnr 432-7435-2015) betonas att när fråga om byggnadsminnesförklaring väckts finns "fastställda regelverk i landet". Det är ett riktigt påpekande. Även vedertagen praxis bör följas.

Andra skäl till varför länsstyrelsen behöver genomföra den utredning om Länslasarettets skyddsvärde som frågan väckts om.

Oklar uppfattning där värdet inte inses.

Det tycks råda en missuppfattning om Länslasarettets värde inom landstinget och i andra kretsar. Och inte bara att alla byggnader skulle ha samma kulturhistoriska värde och att det därför istället för vårt omistliga länslasarett går att spara någon annan i jämförelse oväsentlig byggnad. Landstingsföreträdare har t.ex. förklarat att:

”Länsstyrelsen har också uttalat att det inte finns något kulturhistoriskt bevarandevärde för den specifika byggnaden, och således inte byggnadsminnesförklarat aktuella byggnader.”

Det är också känt att liknande formuleringar om att Länslasarettet skulle sakna värde och att det är länsstyrelsen som förklarar detta förekommit internt inom landstingspartierna för att övertyga tveksamma och motståndare. Ifall det nu är så att landstinget helt missuppfattat Länslasarettets värde, kanske dessutom till följd av att länsstyrelsen inte på brukligt sätt utförde den studie och redovisning av detta som ska ske, så skulle det alltså kunna ha en stor betydelse att länsstyrelsen faktiskt utreder och redovisar byggnadens värde.

Om länsstyrelsen skulle utreda den byggnadsminnesförklaring som vi faktiskt väckt och visa att Länslasarettet har högsta tänkbara bevarandevärde, så kanske landstinget tänker om och placerar nybyggnaden på annan plats. Det var i alla fall ett skäl till att vi väckte frågan så att länsstyrelsen skulle utreda detta. Kanske tar landstingspartierna då till sig att Länslasarettet utgör en så värdefull kulturmiljö för länet att de flyttar nybyggnaden ett antal hundra meter? Att landstinget 2013 förklarade att det ”bör rivras även om den nya psykiatribyggnaden inte genomförs enligt planerna”, visar tydligt behovet av extern kompetens för att leva upp till sitt samhällsansvar.

Vikten av att tydligt identifiera och klargöra värdefulla objekt att spara för framtida generationer är av avgörande betydelse för länets kulturmiljöarbete. Att detta inte sker är både onödigt och allvarligt. För det största problemet med att inte utreda och fastslå ett värde är att de som så vill inte bara av okunskap utan avsiktligt kan framställa något som mindre värdefullt än det är, eller som i detta fall förklara att ”det inte finns något kulturhistoriskt bevarandevärde”. Ett klargörande ligger också i linje med uppgiften att ”informera om kulturarvets värde och väcka intresse för att det ska bevaras”. Detta är väl inte bara ett motto utan något som ska gälla även i de konkreta fall då det har en uppenbar betydelse?

Oklar uppfattning där värdet kan förnekas.

Alternativet till att oförmågan att inse byggnadsmiljöns värde beror på oavsiktlig okunskap är att det medvetet förnekas för att motverka insett legitima bevarandebestånd. Under hela den fem år långa processen sedan rivningsplanerna läckt ut har landstinget genomgående uttryckt sig nedsettande om Länslasarettets arkitektoniska och kulturhistoriska värde. Även sedan Västerbottens museum fått möjlighet att sammanställa en rapport om dessa har landstinget fortsatt på samma sätt. Att inte denna rapport respekterats av alla framgår av att en ansvarig från museet efter upprepade ifrågasättanden om att Länslasarettet inte ”är så märkvärdigt” fick gå ut och försvara sitt arbete. Här hade länsstyrelsens stöd om bedömning och vikten av kulturhistoriska värden varit värdefullt. För att återge vad landstinget skrev till byggnadsnämnden: ”Under årens lopp har renoveringar skett i by 9A (Länslasarettet) och B som avsevärt förändrat ursprunget.” Vem säger detta? Inte Västerbottens museum i alla fall. Länslasarettet är såväl välbevarat som med stor autenticitet. Särskilt delen uppförd 1919-21. Men vissa är direkt falska påståenden avsedda att neutralisera viljan att bevara Länslasarettet.

Att länsstyrelsen inte påpekade att de aldrig utrett byggnaden, och att länsstyrelsen oberoende av detta knappast heller uttryckt uppfattningen "att det inte finns något kulturhistoriskt bevarandevärde för den specifika byggnaden", vilket hävdas att "Länsstyrelsen har också uttalat", är synnerligen märkligt. Föreningen har svårt att förstå hur det kan vara möjligt att i ett ämne där länsstyrelsens bedömning är av mycket stor betydelse, uttala sig om och tillskriva länsstyrelsen åsikter som den rimligtvis inte har, utan att länsstyrelsen påpekar att detta är felaktigt. Landstinget ger också, oavsiktligt eller avsiktligt, en fullständigt felaktig bild av hur en utredning om byggnadsminnesförklaring går till. Inte heller detta, vilket får anses ha ett egenvärde för länsstyrelsen att samhället förstår, gör länsstyrelsen något som helst påpekande om. Det hela framstår rätt anmärkningsvärt.

Antingen har länsstyrelsen misslyckats med att förmedla byggnadsmiljöns värde och då behöver länsstyrelsen klargöra detta. Eller så ägnar sig landstinget åt att avsiktligt sprida falska uppgifter och då behöver länsstyrelsen också klargöra byggnadsmiljöns värde. Behovet av att länsstyrelsen faktiskt utreder om den föreslagna byggnaden uppfyller byggnadsminnesklass är uppenbart.

Nyttillkommen information

Eftersom länsstyrelsen inte utredde byggnaden så som avsett när frågan väcktes om byggnadsminnesförklaring, så är det kanske fel att benämna det som att "ny information" tillkommit efter något som inte gjordes. Allt är ju i praktiken ny information då länsstyrelsen inte utredde dess värde för att utröna om den uppnår byggnadsminneskvalitet. Och informationen fanns ju också fullt tillgänglig. Men föreningen vill ändå framhålla ett exempel på något mycket väsentligt som inte berördes; det modernistiska kulturarvet i Västerbotten. Det förbigicks nästan fullständigt även i museets rapport. Men som påtalats för oss så rådde stor brådska då landstinget ville ha den så fort som möjligt och inte medgav tillräcklig tid för uppgiften. Detta förbigående gäller även länsstyrelsen då det trots avsaknaden av redogörelse över den anges att Länslasarettet räknas som en miljö från tidigt 1900-tal. Men det var vid 30-talets ombyggnad som det blev den byggnad som, trots reversibla förvanskningar som opassande byten av fönster och fasadfärg, är vad vi har idag. Det är i lika stor utsträckning en miljö från 30-talet som det är en miljö från tidigt 1900-tal. Varför detta bortses från förefaller grundlöst då delar av byggnaden uppfördes från grunden vid denna tid och inte ens innebär en

omgestaltning av den befintliga byggnaden. Såväl 20% av den slutgiltiga byggnaden som dess slutgiltiga utseende är onekligen en 30-tals produkt. Att det då tycks betecknas närmast som någon slags förvanskning och inte som ett värde i sig själv även av länsstyrelsen anser föreningen vara mycket olämpligt. Dessutom har det rått ett olyckligt fokus på enbart miljöer äldre än tidigt 1900-tal inom kulturmiljövården som måste brytas. Idag behöver identifierandet och skyddet av kulturhistoriska värden vidgas framåt för att inkorporera även nyare miljöer innan det är för sent. Och då särskilt dessa modernistiska "funkismiljöer" som så lite finns kvar av.

Att inte Länslasarettets 30-tals ombyggnad utgör bara en ytlig sminkning med rådande ideal utan en självständig byggnation av hög arkitektonisk ambition kan understrykas med följande exempel. Tillbyggnaden på norra sidan av Länslasarettets mittaxel utgörs förutom av det inglasade trapphuset av ett inglasat hisschakt. (Genom glaset syns förövrigt den glasöppning in mot korridoren som sattes in på 30-talet, från utsidan täckt av spånskivor). Detta var en idé i den tidiga modernismen, att man skulle kunna se maskinerna arbeta och flytta hissen upp och ner. Samtidigt som det gav mer ljus i byggnaden. Detta övergavs efter några år då det visade sig att detta var mycket opraktiskt då glaset blev så smutsigt att det krävde ständig tvättning. Vår förre stadsarkitekt har förresten berättat om en studieresa i USA på 70-talet där han fick se prov på just dessa inglasade hisschakt. Vilket visar vilka tidiga modernistiska strömningar som nådde ända hit. Värdet av dessa utforskade aspekter är något som länsstyrelsen faktiskt får lov att utreda. Väcks fråga om byggnadsminnesförklaring så kan inte uppenbart relevanta perspektiv utelämnas.

Gustaf Birch-Lindgren som ansvarade för att ge Länslasarettets dess slutgiltiga form var en internationellt prisbelönad arkitekt viktig för den tidiga svenska modernismen. Dennes insatser med Länslasarettet borde hålla en nationellt hög konstnärlig kvalitet. Inget föreningen fått fram tyder på något annat. Detta modernistiska kulturarv kan inte ignoreras.

På den södra sidan av Länslasarettets mittaxel där det först fanns en yttervägg har t.ex. denna funktionalistiska reception/postsortering/kiosk uppförts i den ny tillkomna delen. Ska allt detta räknas som en förvanskning? Föreningen anser sig ha stort fog för att betrakta dessa över 80 år gamla tillägg, som gjordes som en direkt följd av att landstingets budget 30 år före det inte tillät att Länslasarettet uppfördes med mer än en ingång och trapphus, som inte bara ett historiskt tidsskikt utan en miljö som utgör en del av den historiska byggnaden. Och som sådan något som med lika stor rätt kan betraktas utgöra ett eget värde och existensberättigande som den andra etappens tillbyggnad "Rotundan" 1919-21. Med detta sagt avses förstås inte att funktionsmiljöerna skulle ha lika högt bevarandevärde som detta som av Västerbottens museum betecknats som att det tycks "sakna motstycke i resten av landet". Men det är uppenbart att de har ett högt värde som utgör skäl för att utredas. Det finns mycket som kan och behöver undersökas. Rent spontant kan man ju undra över varför hela den omfattande trappkonstruktionen utanför denna entré uppförts i art-deco. Det lär förövrigt finnas en hel del som inte överensstämmer med ritningarna men som uppenbarligen är "ursprungliga".

Föreningen kan inte nog betona att det finns en synnerligen stark grund för att denna tredje och slutgiltiga etapp i vårt Länslasarettets tillblivelse förtjänar ett reellt intresse. Inte bara för att denna etapp precis som den 1919-21 är något som har berikat den ursprungliga traditionella kumlienska lasarettbyggnaden, utan för det är denna som gett den byggnad vi har idag.

Skäl för att länsstyrelsen även behöver byggnadsminnesförklara Länslasarettet utöver dess för länet omistligt höga värden som redogjorts för i andra sammanhang. (Arkitektoniskt, regions/samhälls/stadshistoriskt, sjukvårdshistoriskt, och framför allt Västerbottens främsta kvinnliga kulturarvsmiljö.)

Föreningen är väl medveten om att möjligheten att väcka frågan om byggnadsminnesförklaring inte är något som ska eller kan tas till för att stoppa rivningshot. Utan ett sätt att skydda av olika anledningar värdefulla objekt för framtiden. Det bör generellt inte tillgripas som en sista utväg när inget annat fungerat. Som systemet praktiseras krävs en så lång framförhållning som möjligt där det är viktigt att en miljö värde identifieras tidigt och att bevarandediskussioner hålls med ägaren innan andra planer tagit fäste. Det eftersom det är svårt att få särskilt privatpersoner och företag att frivilligt godta ett bevarande när andra lönsammare alternativ vanligtvis finns. Inget av detta behöver påpekas för föreningen. Denna insikt märks förövrigt på föreningens strategi att föreslå urval av saknade representanter för vilka inga som helst planer är kända. Och betonas ska att föreningen inte väckt omotiverade förslag. Det fanns t.ex. en vilja att föreslå Wernstedska gården (Rosa huset), men föreningen bedömde att det inte skulle göra någon nytta och avstod för att spara länsstyrelsens tid. Men Länslasarettets öde är ändå ett i alla avseenden så viktigt fall att föreningen är tvingad att insistera på att länsstyrelsen gör allt som överhuvudtaget kan göras för ett bevarande av denna miljö.

Angående Länslasarettet hade det inte heller gått att agera förebyggande då det tillsynes av alla parter inte ansågs som att ett hot kunde vara en realitet. Som numera tydligt förklaras, t.ex. om Västerbotten miljö kvalitetsmål: "Huvuddelen av den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen bör skyddas genom Plan- och bygglagen eftersom endast en liten andel kan komma i fråga för en byggnadsminnesförklaring." Det går alltså inte att i förebyggande syfte föreslå allt som tänkbara byggnadsminnen. Och länslasarettet är en sådan byggnadsmiljö som inte föreslagits just för att det inte funnits något skäl att tveka om att det skulle bevaras. Som påpekades av en byggnadsantikvarie på läns museet så "gick det inte i sin vildaste fantasi att föreställa sig att landstinget skulle ens komma på tanken att riva detta". Landstinget ingick ju 1984 ett avtal om att samråda med Västerbottens museum om planer och åtgärder som hade kulturhistorisk inverkan. Länsantikvarien förtydligade (2007) detta för landstinget med att det:

bestämde att landstinget skulle samråda med Västerbottens museum om det blev aktuellt med förändringar i eller av de gamla byggnaderna på sjukhusområdet i Umeå. [...] De gamla byggnaderna på lasarettområdet är ju inte skyddade på något sätt och därför etablerades ett samarbete på detta sätt istället.

Något skäl att förutsätta att landstinget inte uppfyller sin del av ingångna överenskommelser fanns ju inte förrän det hösten 2013 läckte ut att de i praktiken hade bestämt sig för rivning. Landstinget hade ju i många år talat om att bevara Länslasarettets stora kulturhistoriska värden och låtit restaurera badavdelningen för museum. Vem skulle då kunna tro att de då plötsligt börjar planera för rivning och dessutom i strid med samrådskravet hemlighåller detta i flera år, för att det sedan ska vara ett argument att planerna gått så långt?

Särskilt tragiskt är också som vår förre länsantikvarie Karin Eriksson berättade, att det fanns stöd för att skydda byggnaden på 80-talet men att det inte gjordes för att det bedömdes överflödigt. Landstinget skulle ju inte riva denna och då var det viktigare att satsa på annat. Hur skulle det i detta fall ha kunnat ageras förebyggande när det inte kan föreställas att landstinget inte ska ta sitt ansvar för den enskilt viktigaste byggnad/miljö som de förvaltar? En skattefinansierad verk-

samhet som ska verka i det allmänna tjänst ska ju också verka för andra samhällsvärden, och har fram tills de senaste åren inte påstått något annat. Länslasarettet är också en miljö vars värde genomgående framhållits för landstinget. Från 1970-talet och framåt. Det har inte kommit som en nyhet. 1994 meddelade Västerbottens museum uttryckligt att det är "angeläget att de kvarvarande äldre byggnaderna inom lasarettområdet blir skyddade mot rivning och förvanskning." Så sent som 2013 i den fördjupade översiktsplanen för universitetsstaden betonades lasarettsmiljöns höga bevarandevärde, vilket landstinget inte invände mot. Omsvängningen där landstinget struntar i och tillåts strunta i alla sina tidigare utfästelser är stötande.

Länsstyrelsen är naturligtvis också medveten om att landstinget agerat helt felaktigt i processen för att kunna riva Länslasarettet. Detta kommer förövrigt att redogöras i en ingående skrivelse till Europarådets *Steering Committee for Culture, Heritage and Landscape* (CDCPP) som ska övervaka medlemsstaternas efterlevnad av *Konventionen till skydd för Europas arkitekturarv*. (Och offentligt då uppmärksamheten kan rädda någon annan omistlig miljö någon annanstans.) Här utelämnas en uppräkningslista av alla de regelbrott som begåtts inte för att det skulle sakna betydelse för en byggnadsminnesförklaring, utan av utrymmesskäl. Men det ska klart sägas att inte bara landstingets agerande utan dess argumentation har en skadlig inverkan på respekten för vår tids ansvar att bevara kulturhistoriska värden till framtida generationer. Som den inställning fastighetschefen i en tidningsintervju gjorde gällande när det frågades om kulturhistoriska värden: "Det är inget vi ska ägna oss åt. Landstingets uppgift är att bedriva vård." Denna inställning strider mot även rent grundläggande lagstiftning som KML vilken som bekant förklarar att:

Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön. Ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas.

När landstinget väljer att utplåna en så värdefull kulturmiljö som Länslasarettet genom att där placera en nybyggnad som lika gärna kan byggas ett par hundra meter därifrån, bryter de mot denna och annan lagstiftning. Men att landstingsföreträdare i sitt försvar av detta gång på gång tillåtit framställa det som att landstinget inte har någon skyldighet att ta kulturhistorisk hänsyn för att det inte skulle vara deras "uppgift", är i sig synnerligen olämpligt. Ingen har kulturhistorisk hänsyn till "uppgift". Och det skulle innebära att ingen har ett ansvar att värna kulturmiljövärden. Faran med att vissa offentligt i ord och handling frånsäger sig sitt ansvar är uppenbart. För varför ska andra godta detta ansvar om inte landstinget gör det? Dessutom är det ju så att landstinget själva accepterat detta ansvar genom att anta ett miljöprogram om att förverkliga de nationella miljömål, där "God bebyggd miljö" kräver kulturhistorisk hänsyn. Den årliga uppdateringen anger förövrigt att "Länet har få skyddade byggnader jämfört med övriga län i riket. Uppskattningsvis behövs det mellan 30 och 70 nya byggnadsminnen för att ge en representativ bild av länets byggnadsbestånd." Och där är ett bevarande av Länslasarettet landstingets självklara sätt att uppfylla sitt ansvar för detta, då sjukvårdsmiljöer är nationellt underrepresenterade. Och då det är länets främsta kvinnohistoriska miljö för vilka bevarandebehovet är så eftersatt att länsstyrelsen också säger att detta är något som måste prioriteras. Landstinget har inget frikort för att slippa ansvar, vilket betonas i t.ex. Helsingforsdeklarationen.

Skyddet och utnyttjandet av kulturarvet är en fråga för hela samhället, vars åtagande genom offentlig och privat sektor är avgörande för kulturarvets framtid. [...] Att utgå från partnerskap och privata initiativ får dock inte innebära att de offentliga myndigheterna abdikerar från sitt ansvar att skydda kulturarvet.

Landstinget har också avsiktligt ignorerat kravet på att kulturhistorisk hänsyn ska integreras i planeringsprocessen. De har inte missat utan direkt motarbetat detta väsentliga krav. Vilket länsstyrelsen mycket väl vet då dess representant aktivt förhindrades från att närvara. Förvisso hade de antagligen redan bestämt sig för rivning när denne framförde behovet av lagstadgad kulturhistorisk hänsyn och påpekade att planeringen borde kunna anpassas efter detta. Men som bekant ringde i februari 2014 en högt uppsatt person från landstinget som inte ville ha denna input till landshövdingen och påpekade att synpunkterna inte var välkomna. Vilket förhindrade länsstyrelsens fortsatta medverkan. Vid det första mötet med landstingspolitikerna utan länsstyrelsens representant så blev de som försökte framhålla behovet av att även ta kulturhistorisk hänsyn i planeringen, (Västerbottens museum, Västerbottens Medicinhistoriska Förening och Föreningen Byggnadskultur Umeå), mötta med inledningsfrasen: "Vad är ni för gäng och vad vill ni?" Det tragiska är att länsstyrelsens närvaro var avgörande för att föra fram att kulturhistorisk hänsyn ska tas i all planering.

Det kan påpekas att det även är länsstyrelsens ansvar att verka för att så sker. Inte bara genom det nationella uppdrag för länet som länsstyrelsen har. Som redan återgivits är länsstyrelserna "skyldiga att tillämpa de metoder för vetenskaplig identifiering och lagligt skydd av kulturarvet" som krävs av Sverige genom våra internationella åtaganden. De lagliga möjligheter som betonas går så långt som expropriering. Det som är aktuellt här är naturligtvis att länsstyrelsen skyddar miljön undan förstörelse oberoende av landstingets åsikter. Om så behövs för att länet ska leva upp till de många samstämmiga krav som ställs om vår tids och vårt lands skyldighet. Även de höga arkitektoniska värdena inräknade är främsta skälet till att så finns fog för att Länslasarettet utgör länets viktigaste kvinnohistoriska miljö. Det är svårt att se hur en förlust av detta kan kompenseras med ett (eventuellt) bevarande av andra mindre värdefulla miljöer. Och att det inte i själva verket blir så att en så väsentlig del utplånas, att människors rätt till sitt kulturarv förhindras. För det är denna tidiga miljö från 1900-talets första år, förövrigt genom klassisk kumliensk 1800-tals form även speglade tiden innan, som har alla de beståndsdelar som gör det till ett oskattbart kvinnligt kulturarv. Och det räcker inte att bevara någon liknande typ av miljö som en senare, avlägset liggande, privatägt och inte särskilt välbevarat sanatorium, för att även kvinnligt kulturarv ska finnas tydligt representerat i Västerbotten.

Därför har länsstyrelsen en skyldighet att ingripa. En skyldighet som övertrumfar landstingets rättighet att placera nybyggnader oberoende av den skada det orsakar andra samhällsvärden. Det som händer om länsstyrelsen under åberopande av allt som både den och landstinget är skyldiga att förhålla sig förklarar Länslasarettet som byggnadsminne, är att landstinget får flytta nybygget ett antal hundra meter, eller bestrida byggnadsminnesförklaringen i förvaltningsrätten. Oavsett vad de väljer har länsstyrelsen fullgjort sitt ansvar. Det skulle ha ett starkt symbolvärde och visa att även kulturhistoriska värden inte kan ignoreras utan ska tillmätas betydelse. Även oberoende av det aktuella objektet skulle det ha en ovärderlig vitaliserande inverkan på kulturmiljövårdens plats i samhället i en tid då så stora delar av allmänheten frågar sig hur förstörelsen av den äldre bebyggelsen kan fortgå ohämmat, men också för länsstyrelsens trovärdighet. Precis som en ovilja att beröra denna fråga har motsatt effekt. För kan man behandla detta sedan årtionden tydligt identifierade samhällsbehov av att skydda framtida generationers rätt till sin kulturmiljö som en väsentlig del i att uppnå social hållbarhet hur som helst, för att riva en för länets framtid så viktig miljö att bevara? Vad kan då inte rivas? Hur kan trovärdigt hävdas vikten av att bevara i jämförelse oväsentliga värden när en sådan oersättlig miljö av så stor relevans för det framtida samhället inte bevaras trots att det inte finns något skäl att inte göra detta?

Är det någon gång det är rimligt att byggnadsminnesförklara utan samförstånd så är det i detta fall. Att det är endast i undantagsfall som byggt kulturarv skyddas mot ägarens vilja kan säkert ha goda skäl. Även om det vore motiverat att praxis kunde harmonieras med de naturvårdande myndigheternas som i alla avseenden har en betydligt större beredskap att skydda värden mot ägarnas vilja ifall det bedöms nödvändigt för att uppnå nationella eller internationella mål om vad som behöver finnas kvar i framtiden. Frågan är hur länge detta kan fortgå. I Västerbotten har förhoppningen att kommande generationers rätt till alla delar av sitt kulturarv ska kunna uppnås genom frivillighet, tillskillnad från i andra län, varit allena rådande. Länet har följaktligen färre byggnadsminnen och bristande representativitet. Det kan påminnas om att frånsatt Länslasarettets tillbyggnad så finns endast en bevarandevärd funktionsmiljö kvar: Hilding Carlssons Mekaniska Verkstad, som länsstyrelsen i åtminstone tio år försökt få till ett byggnadsminne. Kommer detta att gå med fastighetsägarens vilja? Det är säkert en rimlig praxis i många fall. Men inte angående Länslasarettet.

Det kan ju inte som med privata ägare förväntas att ett landsting ska bli trotsigt och missköta byggnaderna. Dessa har såväl genom nationella miljömål som sina egna etiska riktlinjer och miljöprogram godtagit att verka för värden liktydiga med bevarandet av kulturhistoriska miljöer. Vilket inte privata ägare det vanligtvis gäller har gjort. Inte heller är det tillämpligt att tala om svårigheter med att gå emot ägarintressen. För den tillfälliga politiska majoritet som kan motsätta sig äger inte byggnaden mer än Västerbottens skattebetalare i övrigt, och stannar inte på sina poster för evigt. Så det är inte så att någons enskilda intresse inskränks av allmänna intressen på ett otagbart sätt. Tvärtom är det lämpligt att just allmänna ägare tar ett större ansvar än andra för våra gemensamma kulturvärden. Det är den princip som gäller kulturvärden där allmänna ägare uttryckligt förväntas och följaktligen också godtar skydd i en högre utsträckning för att det som behövs inte bör åläggas privata ägare. Inte heller skulle vårt skattefinansierade landsting som ska verka för syften samstämmiga med effekterna av ett bevarande kräva ekonomiskt stöd. De grundläggande skäl myndigheterna ser för sin restriktivitet inför att byggnadsminnesförklara utan samförstånd saknar alltså relevans i detta fall. Att länsstyrelsens ledning skulle stoppa en byggnadsminnesförklaring är inget argument för att inte ange ifall länsstyrelsen finner att Länslasarettet håller byggnadsminnesklass. Den del av länsstyrelsen som har detta till uppgift ska inte idka självrensning.

Föreningen betvivlar inte att länsstyrelsen anser att Länslasarettet är viktigt att bevara för framtiden. Det behöver inte påpekas för oss igen. För är inte detta en miljö som behöver bevaras för framtiden vad kan då vara det?

Länslasarettet är som byggnad lika viktig att bevara som Rådhuset eller Järnvägsstationen. Men det är inte bara en byggnad. Det är ett vittnesmål, i detta fall om ett så viktigt och omvälvande skede i historien som halva mänsklighetens vidgade plats i samhället. Länets första större arbetsplats där kvinnor för första gången genom sin yrkesutövning kunde få makt över denna, och därigenom öka anspråken även utanför sjukhusets väggar. Länslasarettet där kvinnor bott, arbetat och kämpat sig till en bättre tillvaro, utgör ett historiskt vittnesmål i så många avseenden om samhällets värderingar och förutsättningar. Då varenda detalj avslöjar vad den tidens människor på ett eller annat sätt fick förhålla sig till. Att kvinnor osynliggörs och berövas rätten till sitt kulturarv orsakar irreparabel skada på hela mänsklighetens gemensamma kulturarv. Alla delar av den berättelse som lett fram till dagens och morgondagens samhälle, och de miljöer som åskådliggör den historiska verkligheten måste bevaras. Det är vår tids oavvisliga skyldighet till de generationer som kommer efter oss.

Det är svårt att föreställa sig någon byggnad i Umeå och kanske hela Västerbotten som inte är skyddad nu som är mer värdefull att bevara för framtida generationer än vårt unika Länslasarett. Klart är att det är mycket viktigare att bevara än majoriteten av de byggnadsminnen vi har idag. Det är inte bara ett bevarandevärt exempel på någon arkitekturstil. Det är en nödvändig tillgång för att framtida generationer ska känna sin plats i samhället. Vilket betonas i alla kulturpolitiska mål och riktlinjer. Och tillåts den utplånas nu finns inget att göra åt det när landstinget ångrar sig. Som förklaras i inledningen till Världsarvskonventionen:

Kulturarvet och naturarvet hör till de värden som inte kan prissättas och inte ersättas och som tillhör inte bara en nation utan hela mänskligheten.

Från svenska regeringens sida har därför understrukits att:

Kulturarvet i Sverige är en del av mänsklighetens kulturarv och som sådant ett svenskt ansvar gentemot det internationella samfundet.

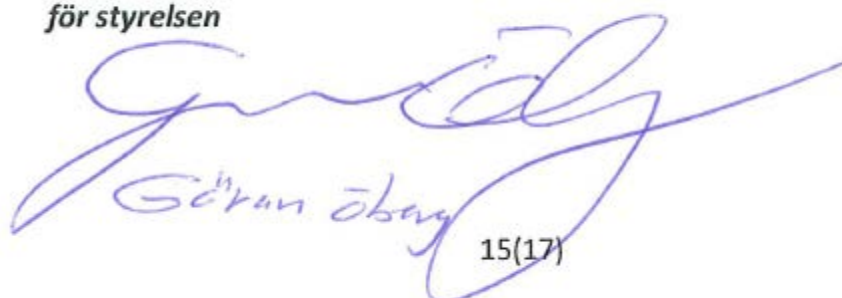
Även detta ansvar behöver vi komma ihåg då det finns platser där kvinnligt kulturarv ses ännu oviktigare än det gör hos oss. För hur kan vi begära av andra länder att bevara olika grupper, även kvinnors kulturarv, när vi inte ens gör det själva? I den bevarandekanon som växt fram har kvinnohistoriska miljöer konsekvent förbisetts. Att de varit färre och inte lika "märkvärdiga" som lagtexten uttryckte det håller inte som förklaring. De har utelämnats, och det har fortsatt fram till idag. Vi måste därför slå vakt om det lilla som finns kvar. I synnerhet när det gäller bevarade miljöer som är så värdefulla att de är helt omistliga som kvinnligt kulturarv. Att detta infogas i det bestånd som måste skyddas för framtiden är ett ofrånkomligt krav på vår tid. Landstinget kan få utplåna alla de andra byggnaderna bara Länslasarettet bevaras. De många aspekter på kvinnors liv som åskådliggörs av denna Västerbottens första stora kvinnliga arbetsplats som kom att betyda så mycket för kvinnors insteg i samhället, har berörts i många sammanhang. Men alldeles oberoende av detta är det förstås så att byggnaden i sig utgör en av dessa omistliga karaktärsbyggnader som bara inte kan tillåtas försvinna. Erfarenheten från andra fall ger inget tvivel. Ett utplånande av denna miljö skulle lämna ett stort sår som per definition aldrig kan läkas. Utan bara förvärras för varje generation som berövas sin rätt till den. Varje möjlighet som kan tas för att få landstinget på bättre tankar måste tas. För framtidens dom blir hård.

Under rådande omständigheter är det föreningens fulla övertygelse att länsstyrelsen behöver utreda om Länslasarettets uppfyller byggnadsminnesklass, och att sedan ifall så är fallet förklara Länslasarettet för byggnadsminne.

Under tiden utredningen pågår behöver länsstyrelsen ta ett interimistiskt beslut enligt 3 kap. 5 § KML så att ingen skada tillåts ske innan denna genomförts och ett beslut kan tas. Länsstyrelsen kan med fördel påpeka för landstinget att det är lämpligt att avvakta med destruktiva åtgärder tills CDCPP uttalat sig om huruvida Västerbottens läns landstings agerande visar att Sverige inte lever upp till *Konventionen till skydd för Europas arkitektur*.

Föreningen Byggnadskultur Umeå

för styrelsen

Göran Öberg

Efter att det nya sjukhuset började byggas på 50-talet las all energi på detta. Resultatet är att vi har ett länslasarett som speglar hela första halvan av 1900-talet. Interiört har något våningsplan och utrymme moderniserats men desto fler har kvar sin ursprungliga inredning från någon av de tre byggnadsperioderna. Exteriört har endast färgsättningen och fönstren ändrats. Båda är fullt möjliga att byta tillbaka utan att det skulle tala mot byggnadsminnesförklaring.

Flygfoto över sjukhusområdet syd-öst om Universitetsområdet. Det enda som förändrats är att vägen i förgrunden rätats ut och försetts med busshållplatser. Precis som med de kartor som uppvisats så framgår tydligt hur obefogat det är att nybyggnaden skulle behöva uppföras just precis på Länsårets plats. (Inringad) Att landstinget fått en sådan uppfattning beror uteslutande på en bristfällig planering, som inte tagit den hänsyn till kulturmiljöns värde som lagen kräver för att säkerställa bevarandet av denna tillgång för samhället. Planerad nybyggnad kan uppenbart flyttas. Det faktum att det finns placeringsalternativ är i sig tillräckligt för att landstinget borde inse sitt ansvar för en omistlig del av länets kulturarv, som förövrigt inte tar mer plats än 80 x 80 meter.